

JOANNA GOLONKA
MARTYNA PRYSZMONT-CIESIELSKA

Uniwersytet Wrocławski

Świat społeczny w fotografii – propozycja warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii

Metody badań wizualnych¹ (*visual research methods*) posiadają swoją bogatą tradycję m.in. na gruncie socjologii, a także antropologii i etnografii. Rysowanie, malowanie, wideo, fotografovanie, *hypermadia* – to tylko niektóre z tego typu metod umożliwiających realizację badań empirycznych (Pink, Kürti, Afonso 2004). Coraz większa grupa badaczy społecznych sięga po tego typu metody, oddają one bowiem i reprezentują kulturę, życie i doświadczenie badanych osób, zjawisk (tamże). Uwzględniając interdyscyplinarny charakter metodologii badań społecznych, niezwykle wartościowe wydaje się więc wprowadzanie tychże elementów socjologii wizualnej do projektów poświęconych eksplorowaniu przestrzeni edukacji człowieka.

Prowadząc zajęcia z przedmiotu metodologia badań społecznych na kierunkach pedagogicznych, spotkałyśmy się z dość dużym zainteresowaniem studentów możliwościami wykorzystania praktyk fotografowania i fotografii w realizowanych przez nich projektach badawczych. Także osobiste zainteresowania fotografią oraz próby użycia jej w realizowanych przez nas badaniach spowodowały, iż zdecydowałyśmy się przygotować projekt warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii. Naszym zamierzeniem było wykorzystanie indywidualnych zainteresowań studentów i świadome przeniesienie ich w przestrzeń działań badawczych. Jednocze-

¹ Przez metody badań wizualnych rozumiemy takie sposoby postępowania, które służą zarówno gromadzeniu danych wizualnych, jak i ich analizie.

śnie, za pomocą tego rodzaju zajęć, chcieliśmy zachęcić studentów do pogłębiania wiedzy metodologicznej w ogóle. Tym samym zaproponowane zajęcia były także swoistą prowokacją dydaktyczną. W tym tekście omówimy nasz projekt, który został zrealizowany w semestrze letnim roku akademickiego 2010/2011.

Ważnym etapem przygotowania zajęć dydaktycznych jest dobór ich treści. Z jednej strony należy wziąć pod uwagę kwestie fundamentalne dla danego obszaru wiedzy, z drugiej, pokazać różnorodność podejmowanej problematyki. W naszym projekcie odwołałyśmy się m.in. do strategii badawczych z użyciem fotografii przedstawionych przez K. Koneckiego (2005); elementów typologii T. Wrighta (za: Drozdowski, Krajewski 2010), podstawowych założeń analizy hermeneutycznej, semiologicznej, strukturalistycznej i dyskursywnej (Sztompka 2005) oraz tradycji paradygmatycznych opisanych przez M. Malewskiego (1998).

Strategie badawcze z użyciem fotografii

Przygotowując projekt zajęć dla studentów, rozważałyśmy, jakim instrumentarium badawczym jest fotografia. Może ona bowiem być sposobem gromadzenia danych, a także pełnić funkcję analizowanego materiału. W zależności od realizowanych badań fotografia może mieć również status strategii, metody lub techniki badawczej. Interesujące wydaje się także, czy termin „metoda badań” w zupełności oddaje możliwości fotografii w realizowanych poszukiwaniach empirycznych? P. Sztompka, jeden z prekursorów socjologii wizualnej w Polsce, w monografii *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza* przedstawia liczne możliwości zastosowania fotografii w badaniach empirycznych. Mimo ukazania różnorodnych możliwości badawczych z użyciem fotografii, autor określa ją jako „metodę badawczą” (Sztompka 2005). Tym samym określeniem posługuje się D. Harper, zaliczając fotografię do grupy metod wizualnych² (Harper 1998; 2009). Natomiast K. Konecki, przedstawiając główne strategie badawcze w socjologii wizualnej, ukazuje fotografię w nieco innym świetle. Mianowicie, prezentuje szersze podejścia badawcze, do których włącza fotografię bądź to jako czynność fotografowania, bądź to jako analizowany obraz wizualny (Konecki 2005).

W pierwszej, zaproponowanej przez K. Koneckiego, strategii badawczej fotografowanie oraz analiza materiałów wywołanych są podstawowymi działaniami badacza. W drugiej, badacz koncentruje się na analizie materiałów wywołanych, czyli fotografiach wykonanych przez kogoś innego. Trzecia strategia łączy dwa powyższe podej-

² *Fotografia to jedna z metod wizualnych umożliwiających badaczom wprowadzenie takich założeń, twierdzeń, które nie mogłyby być wypowiedziane za pomocą słów* (Harper 1998, s. 147).

ścia, fotografie bowiem jako materiały zastane mogą być powiązane z materiałami wywołanymi, tj. z narracjami i komentarzami dokonanyimi przez respondentów odnośnie pokazywanych im zdjęć. Wreszcie w ostatniej strategii fotografii użyte zostają jako dowód popierający wnioski lub ilustracja do wniosków uzyskanych z badań. Głównymi danymi empirycznymi są w tym przypadku teksty werbalne lub liczby (tamże, s. 42).

W przedstawionych pokrótce strategiach fotografia pojawia się w różnych rolach i formach, dając tym samym badaczowi znacznie więcej możliwości prowadzenia badań. Takie podejście pozostawia autorowi badań autonomię w zakresie projektowanych badań, a zwłaszcza zakresie wyboru odpowiedniej strategii.

Właśnie z tego powodu zdecydowałyśmy, iż w nazwie zajęć poświęconych wykorzystaniu fotografii w metodologii badań społecznych (a ściślej, badań nad edukacją), odwołamy się do idei strategii badawczych przedstawionych przez K. Koneckiego. Drugim powodem, dla którego zdecydowałyśmy się na ten zabieg, jest pojemność samego terminu „strategia” badawcza, która oznacza skoordynowanie czynności prowadzenia badań z uwzględnieniem etapu gromadzenia danych, a następnie ich analizy.

W tym miejscu należy podkreślić, iż przygotowany przez nas projekt warsztatów skierowany był do studentów I roku studiów uzupełniających, którzy na wcześniejszych etapach swojej edukacji uczestniczyli w zajęciach z metodologii badań społecznych, a tym samym posiadali elementarną wiedzę dotyczącą m.in. rodzajów badań pedagogicznych, etapów procesu badawczego, metod i technik badań pedagogicznych itp. Stąd też zajęcia te powinny być traktowane jako dalszy etap kształcenia metodologicznego studentów. Ponadto uczestnicy zajęć znajdowali się na etapie przygotowania projektu badań (z zamiarem włączenia fotografii) do swoich prac magisterskich. W związku z powyższym pomocne było zaprojektowanie przez nich zwartej strategii badawczej z użyciem fotografii, zorientowanej na penetrację określonych problemów badawczych.

Fotografia jako przedmiot interpretacji – wybrane strategie

Ważnym aspektem teoretycznym warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii było także zapoznanie studentów z różnymi możliwościami interpretacji materiału wizualnego. *Jako rodzaj danych fotografie nie potrafią mówić same za siebie, informacje należy z nich wydobyć, zinterpretować, odkodować, trzeba rozpakować treść zawartą w wizualnym przedstawieniu zjawiska* – twierdzi M. Ball (za: Sztompka 2005, s. 77). Stąd też, mając na uwadze rzetelność prowadzonych ba-

dań (bez względu na wybraną indywidualnie przez badacza strategię postępowania), zgromadzony materiał empiryczny wymaga właściwej interpretacji.

W literaturze przedmiotu postuluje się wiele różnorodnych praktyk analitycznych. Jak już wspomniano, w treści programowe prezentowanych zajęć zostały wkomponowane elementy typologii T. Wrighta oraz podstawowe założenia analizy hermeneutycznej, semiologicznej, strukturalistycznej oraz dyskursywnej (zob. Sztompka 2005, s. 75–95). W tym miejscu, w celu przybliżenia tematyki zajęć, chcielibyśmy jedynie zasygnalizować szerokie możliwości poznawcze wybranych strategii.

Propozycja T. Wrighta ukazuje na trzy różne sposoby patrzenie na fotografię: *przez zdjęcie, na zdjęcie, za zdjęcie* (za: Drozdowski, Krajewski 2010, s. 18–26). Pierwsza zaproponowana przez autora strategia odnosi się do sytuacji, kiedy zdjęcie traktowane jest jako „sama rzeczywistość”. *Zdjęcie jest synonimem okna, ekranu, lub dziurki od klucza, przez którą widać rzeczywistość. Fotografia służy dokumentowaniu rzeczywistości, jest środkiem docierania do tego, co w inny sposób nie jest widoczne, i jest narzędziem upamiętniania* (tamże, s. 18). Stąd też, zadaniem badacza, w tej strategii jest *dokumentowanie, zajmowanie się gromadzeniem surowych danych wizualnych, kolekcjonowanie widoków rzeczywistości* (tamże). Z kolei druga strategia odnosi się do sytuacji, w których zdjęcie utożsamiane jest ze specyficznym rodzajem komunikacji. Traktowane jest ono jako *środek komunikacji i jako wehikuł służący przenoszeniu znaczeń* (tamże). W tej sytuacji główną czynnością badawczą jest dotarcie do znaczenia zdjęcia oraz ukazanie jego wpływu na oglądające je osoby (także tego ukrytego lub utajonego) (zob.: Frąckowiak 2008, s. 39–55). Z kolei ostatnia strategia, patrzenie *za zdjęcie*, odnosi się nie tyle do samego zdjęcia, ile do kontekstu jego powstania. Stąd zdjęcia traktowane są jako *odbitki społeczno-kulturowych kontekstów ich wykonania (...) interesują badacza o tyle, o ile pozwalają zrekonstruować sposoby postrzegania rzeczywistości przez osoby, które je wykonały (...). Są przydatne i interesujące jako wskaźniki określonych programów kultury (...) „odbijają” zobowiązania, reguły i wzory kulturowe* (Drozdowski, Krajewski 2010, s. 22). Mając na uwadze poczynione rozróżnienia, można przyjąć, że każda z wyodrębnionych strategii wyraża odmienną filozofię postępowania, co w efekcie pozwala na dostrzeżenie kolejnych możliwości wykorzystania fotografii w badaniach nad edukacją.

Rozszerzeniem wątku wielostronnej i pogłębionej interpretacji fotografii było omówienie na zajęciach poświęconych hermeneutycznej, semiologicznej, strukturalistycznej i dyskursywnej analizie obrazu fotograficznego. Podejścia te pozwalają badaczom na *wniknięcie w złożone i wielowarstwowe znaczenia, które zostały zakodowane w zdjęciu, poza odwzorowaniem zewnętrznej rzeczywistości* (Sztompka 2005, s. 76).

Analiza hermeneutyczna odnosi się głównie do kontekstu tworzenia obrazu (aspekt autora). Stąd głównym zadaniem badacza jest refleksyjne wnikanie w sferę podmiotowości i subiektywności autora oraz nadawanie znaczeń jego działaniom.

A zatem hermeneutyczna analiza obrazu polega na rozszyfrowaniu widocznych na fotografii znaków (cech ludzi i ich zachowań) i odkrywaniu tego, co one oznaczają. Niemniej jednak, należy być świadomym, iż tego rodzaju podejście jest tylko interpretacją częściową, ponieważ *sam obraz nie daje nam konkretnej wiedzy – a jedynie pozwala na ogólne, abstrakcyjne inferencje na temat tego, kim są przedstawione osoby i co w swoich prywatnych zamierzeniach czynią* (tamże, s. 77–81). Z kolei w analizie semiologicznej uwaga badacza skupia się na obrazie. Jest on traktowany jako fakt wizualny i ma centralne znaczenie. Ponadto punkt ciężkości zostaje przesunięty z jednostki (autora) na zbiorowość (wspólnotę). Stąd też obraz fotograficzny traktowany jest jako znak lub układ znaków, za którymi kryją się znaczenia kulturowe (odwołanie do semiologii, typologii znaków Ch. Pierce’a, relacji znaków). Natomiast swoistą kontynuacją tego podejścia jest interpretacja strukturalistyczna. W tym podejściu czynności interpretacyjne zorientowane są na wydobywanie i ukazywanie ukrytych w obrazie fotograficznym struktur interakcyjnych. Tym samym układem odniesienia prowadzonych analiz są elementy systemu społecznego: działania ludzkie, reguły społeczne, idee, szanse życiowe (tamże, s. 86–90). Z kolei interpretacja dyskursywna dotyczy odbioru obrazu. Stąd też głównymi pytaniami dotyczą tego, w jaki sposób odbiorcy interpretują obraz, w jakim kontekście obraz jest odbierany. Podczas analizy zwraca się więc uwagę nie tylko na znaki i reguły, ale także konteksty i praktyki, w których stosujemy reguły potrzebne do interpretowania fotografii (tamże, s. 90–94). Tym samym można dostrzec, iż poszczególne rodzaje analiz są komplementarne. Odnoszą się bowiem do różnych perspektyw analitycznych, autora obrazu fotograficznego, treści tego obrazu oraz jego odbioru.

Mając na uwadze powyższe rozważania, można dostrzec szerokie spectrum możliwości badawczych, jakie niesie ze sobą wykorzystanie fotografii w indywidualnych i zespołowych projektach badawczych – na poziomie zarówno wyboru strategii badawczej, jak i analizy materiału empirycznego. Warto także zauważyć, iż pomimo swoistości każdego z omówionych podejść, elementy poszczególnych strategii mogą się ze sobą przeplatać w jednym procesie badawczym, co stwarza szansę na realizację nowatorskich i twórczych badań własnych.

Badacz wobec fotografii **– cztery wybrane paradygmaty badawcze**

Nawiązując do wybranych paradygmatów i tradycji badawczych w naukach społecznych (Malewski 1998), proces badawczy z użyciem fotografii przyjąć może różne

formy i zakres. W związku z tym badacz występuje w nich w różnych sytuacjach i rolach badawczych.

Odwołując się do paradygmatu pozytywistycznego, istotą działań badawczych z użyciem fotografii jest rejestrowanie zjawisk społecznych. Fotografia jest tu bowiem przedstawieniem pewnego obiektywnie istniejącego stanu rzeczy i w związku z tym stanowisko to można określić jako realistyczne (Sztompka 2005, s. 48). Czynności fotografowania koncentrują się na skrupulatnej rejestracji czy nawet inwentaryzacji badanych zjawisk, a obraz fotograficzny staje się ilustracją faktów społecznych. Badacz występuje tu w roli obiektywnego i zdystansowanego wobec badań eksperta, który koncentruje się wyłącznie na mierzalnych i policzalnych aspektach fotografii (jako materiałów wywołanych bądź zastanych).

Jednak krytycy stanowiska realistycznego twierdzą, iż powstające zdjęcie jest *efektem mniej lub bardziej artykułowanych negocjacji między fotografującym a fotografowanym* (tamże, s. 50). Takie podejście wpisuje się w paradygmat interpretacyjny, który dopuszcza subiektywizm badacza w poznaniu naukowym. Fotografowanie służy zatem rozumieniu określonych zjawisk, a fotografie przekazują subiektywny obraz świata społecznego (autora obrazu i jego uczestników). Badacz niejako „wchodzi” w fotografowaną rzeczywistość, przyjmując rolę empatycznego uczestnika badanych zjawisk.

W kolejnym podejściu badacz staje się zaangażowanym uczestnikiem obserwowanego świata, występując w roli refleksyjnego krytyka badanej rzeczywistości. W związku z tym fotografia może przyjąć charakter zaangażowanej społecznie, a fotografowanie stać się skutecznym narzędziem zmiany społecznej. Takim celom służy fotografia socjologiczna, w której autorzy podejmują wiele problemów społecznych (Drozdowski, Krajewski 2010). Na gruncie edukacji tego typu fotografia mogłaby zostać zrealizowana w określonym projekcie działań na rzecz fotografowanych osób i środowiska ich życia. W kontekście tych rozważań ciekawą propozycją było wprowadzenie nowej kategorii fotografii – pedagogicznej.

Uczestniczące fotografowanie pojawia się również z czwartym z wyróżnionych podejść. W tym przypadku celem jest (re)konstruowanie i opowiadanie o różnorodnych (mikro)światach społecznych, które stanowią podstawowe byty we współczesnej rzeczywistości (Malewski 1998, s. 43). Fotografia jest więc narracją o interesujących badacza (mikro)światach społecznych, a badacz pełni rolę refleksyjnego „bywalca” tychże światów.

W kontekście powyższych rozważań interesującą kwestią jest pytanie o możliwość łączenia wyróżnionych paradygmatów i podejść badawczych z użyciem fotografii w jednym cyklu badawczym. Wówczas badacz, a także fotografia – rozumiana jako obraz wizualny (przedmiot materialny – wywołany, zastany) – oraz praktyka fotografowania mogłyby być wzajemnie komplementarne.

Projekt warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii

Projekt warsztatów został zaplanowany zgodnie z obowiązującymi standardami przygotowania zajęć dydaktycznych. Jego główne założenia organizacyjne oraz merytoryczne przedstawiają poniższe tabele 1 i 2.

Tabela 1. Podstawowe założenia warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii

Kierunek: Pedagogika – studia 2-letnie magisterskie ³		
Nazwa przedmiotu: Warsztaty poświęcone strategiom badawczym z użyciem fotografii (przedmiot fakultatywny)		
Forma zajęć: warsztaty	Liczba godzin: 15 ⁴	Semestr letni, rok akademicki 2010/2011
Cele ogólne zajęć: ▪ zapoznanie ze strategiami badawczymi z użyciem fotografii; ▪ pobudzenie refleksji nad możliwością poznawania mikroświatów społecznych z wykorzystaniem strategii badawczych z użyciem fotografii; ▪ podejmowanie wspólnych działań badawczych skoncentrowanych na strategiach badawczych z użyciem fotografii; ▪ zdobycie umiejętności związanych z prowadzeniem badań wykorzystujących strategie badawcze z użyciem fotografii; ▪ uwieńczeniem zajęć będzie przygotowanie wystawy fotograficznej nt.: <i>Mikroświaty społeczne w obiektywie</i>⁵.		
Cele szczegółowe zajęć (odnoszące się do różnych sfer funkcjonowania jednostki): I. Sfera poznawcza: ▪ Poglębenie wiedzy na temat metod badań wizualnych ▪ Poglębenie wiedzy na temat fotografii artystycznej, dokumentarnej i społecznej ▪ Poznanie technik fotografowania i pracy z obrazem ▪ Poznanie strategii badawczych z użyciem fotografii ▪ Poznanie technik analizy materiałów wizualnych ▪ Poglębenie wiedzy na temat etyki badań opartych na wykorzystaniu metod badań wizualnych ▪ Rozwijanie wyobraźni fotograficznej		

³ Przyp. studenci na wybranym kierunku są już po ogólnym kursie metodologii badań społecznych w wymiarze 60 godzin i w związku z tym posiadają odpowiednie przygotowanie metodologiczne.

⁴ Pierwotnie warsztaty miały być samodzielnym przedmiotem realizowanym w wymiarze 30 godzin w ramach programu studiów. Niemniej z uwagi na ograniczenia administracyjne przedmiot został zrealizowany w wymiarze 15 godzin w ramach przedmiotu fakultatywnego.

⁵ Proponowanym tematem wystawy fotograficznej, wspólnie przygotowywanej przez uczestników zajęć, będzie: *Mikroświaty społeczne w obiektywie*. Wybrany wątek stał się również tematem fotografii przygotowywanych przez studentów w formie materiałów wywołanych (fotografia autorska) lub zastanych (fotografia wykonana przez innego autora).

II. Sfera behawioralna: ▪ Rozwijanie umiejętności fotografowania ▪ Rozwijanie umiejętności samodzielnego zaprojektowania i realizacji procesu badawczego opartego na strategiach z użyciem fotografii ▪ Rozwijanie umiejętności analizy materiałów wizualnych ▪ Rozwijanie umiejętności opracowania raportu z badań opartych na wykorzystaniu metod badań wizualnych III. Sfera emocjonalno-motywacyjna: ▪ Pobudzenie refleksji na temat wykorzystania strategii fotografii w badaniach prowadzonych na gruncie edukacji dorosłych ▪ Rozwijanie samodzielności badawczej studentów poprzez ich aktywne włączanie w realizację zadań opartych na strategiach badawczych z użyciem fotografii (zadania edukacyjne, animacyjne) ▪ Rozwijanie samodzielności badawczej studentów poprzez ich aktywne włączanie w realizację projektów badawczych opartych na strategiach badawczych z użyciem fotografii IV. Sfera interpersonalna ▪ Rozwijanie kreatywności, twórczości, ekspresji ▪ Rozwijanie umiejętności indywidualnych: samopoznanie, koncentracja ▪ Rozwijanie umiejętności współpracy
Kryteria zaliczenia przedmiotu: ▪ Opracowanie projektu badawczego nt.: <i>Mikroświaty społeczne z obiektywem</i> 1) część teoretyczna: – motywy wyboru problematyki badawczej – cele badawcze (min. 2) – problemy badawcze (min. 2) – paradygmat, strategia i metody badawcze – środowisko i osoby badane (profil grupy badanej) 2) część praktyczna: – fotografia/e w formie materiału wywołanego (autorska) lub zastanego (wykonana przez innego autora) na temat: <i>Mikroświaty społeczne w obiektywnie</i>; wybrane prace znajdują się na stronie internetowej portalu społecznościowego⁶ oraz zaprezentowane zostaną podczas planowanej wystawy – prace opatrzone abstraktem (streszczenie części teoretycznej), fotografia/e opatrzone komentarzem (tj. tytuł, co przedstawia, jakie wartości, idee, wzory normatywne itp. zostały ukazane na fotografii/fotografiach; gdzie i kiedy zdjęcie/a zostały zrobione) – organizacja i udział w wystawie fotograficznej

Źródło: opracowanie własne.

Mając na uwadze specyfikę podejmowanej problematyki, a także cele kształcenia, kolejno opracowałyśmy treści programowe warsztatów. Tematykę poszczególnych spotkań ilustruje tabela 2.

⁶ Strona internetowa poświęcona omawianym warsztatom: <http://www.facebook.com/media/set/?set=a.221570114569163.54818.221559144570260&type=1#!/pages/Strategie-badawcze-z-u%C5%BCykiem-fotografii/221559144570260>

Tabela 2. Treści programowe warsztatów poświęconych strategiom badawczym z użyciem fotografii

Tematyka zajęć	Szczegółowe treści kształcenia
I. Wprowadzenie do fotografii	- Wprowadzenie do fotografii – historia i ujęcia definicyjne⁷ (1 × 1,5 h) - Wprowadzenie do metod badań wizualnych; podejścia, strategie i metody badawcze z użyciem fotografii (1 × 1,5 h)
II. Wytwarzanie obrazu	- Warsztaty fotografii cyfrowej dla początkujących (1 × 1,5 h) - Trening twórczości wizualnej (1 × 1,5 h)
III. Recepja obrazu	- Analiza materiałów wytworzonych – autorskich (1 × 1,5 h) - Analiza materiałów zastanych – praca z albumem rodzinnym, analiza fotografii w kontekście wybranych teorii i podejść (1 × 1,5 h)
IV. Sporządzanie raportu z badań	- Etyczne aspekty badań z użyciem fotografii (1 × 1,5 h) - Ewaluacja i zakończenie zajęć (45 minut)
Wystawa fotograficzna nt.: <i>Mikroświaty społeczne w obiektywie</i>	

Źródło: opracowanie własne.

Problematyka przedmiotu jest więc ściśle związana z kolejno następującymi po sobie etapami procesu badawczego. Poszczególne treści programowe, zarówno pod względem badawczym, jak i dydaktycznym tworzyły więc swoistego rodzaju całość. Niemniej jednak, mając na uwadze możliwości organizacyjne zajęć, wszystkie podejmowane tematy wymagały od studentów samodzielnego pogłębienia oraz indywidualnego studiowania wskazanej literatury przedmiotu. Treści prezentowane na zajęciach, w wymiarze godzin przeznaczonych na realizację zajęć fakultatywnych, były jedynie wprowadzeniem w określoną tematykę. W takiej sytuacji duże znaczenie przypisano więc ćwiczeniom praktycznym. To one stanowiły punkt wyjścia omawianych teorii. Proces dydaktyczny oparty był zatem na aktywnych metodach przekazywania wiedzy.

Próba konkluzji

Cechą współczesnej dydaktyki akademickiej jest jej dynamika i swoistego rodzaju transgresja. Stąd programy zajęć dla studentów coraz częściej obfitują w nowe (dla danego kierunku) treści i formy ich realizacji. Omawiane tu warsztaty, realizowane w formie przedmiotu fakultatywnego – 15 godzin dydaktycznych, są swoistym *novum* w kanonie zajęć dla studentów pedagogiki. Mając na uwadze bogate doświadczenie socjologów i antropologów związane z zajęciami z socjologii wizualnej, z pewną nieśmiałością, ale także ogromną ciekawością podjęliśmy trud włączenia elementów

⁷ Zajęcia te prowadziła osoba zaproszona: Joanna Bensari – fotografa (e-mail: asia@bensari.pl).

metod badań wizualnych do programu zajęć dla pedagogów. Współcześnie bowiem, badania pedagogiczne są ogromnie zróżnicowane zarówno z punktu widzenia przedmiotu/obszaru badań, jak i paradygmatów, metod oraz technik badawczych. Stąd też ważną kwestią jest pogłębianie i rozwijanie wiedzy z zakresu metodologii badań społecznych.

Zapoznanie studentów pedagogiki ze strategiami badawczymi z użyciem fotografii niesie nowe możliwości poznawcze, dzięki którym badanie mikroświatów edukacyjnych może zyskać nową jakość. Z drugiej strony, realizacja warsztatów poświęconych tej problematyce (w ramach przedmiotu fakultatywnego) uwikłana jest w liczne ograniczenia i dylematy. Jednym z głównych problemów jest niewystarczająca liczba godzin przeznaczona na realizację tego rodzaju warsztatów. W ramach 15 godzin dydaktycznych nie było możliwe pełne omówienie i przećwiczenie określonych wątków. Niektóre tematy w ogóle nie zostały zrealizowane, np. „analiza materiałów zastanych – praca z albumem rodzinnym”. Tym samym, program zajęć musi zostać nieznacznie zmodyfikowany. Warto byłoby jednak zastanowić się nad realizacją tego rodzaju zajęć w trybie kilkusemestralnym.

Należy także mieć świadomość, iż ograniczenia tego rodzaju warsztatów odnoszą się również do wymiaru społecznego – nie wszystkie mikroświaty czy też problemy edukacyjne mogą być poznawane za pomocą fotografii. Stąd wykorzystanie metod wizualnych w badaniach pedagogicznych wymaga szczególnej refleksji oraz krytycznego spojrzenia na przedmiot/podmiot badań pod kątem możliwości jego poznania za pomocą wskazanych strategii. Należy także mieć świadomość, iż stanowiska na temat etycznych kwestii generowanych przez metody badań wizualnych są mocno podzielone. W jaki sposób fotografować? W jaki sposób prezentować obrazy fotograficzne? Czy w każdej sytuacji jest możliwe i słuszne przekazanie badanym pełnej i rzetelnej wiedzy na temat badania? Czy w każdej sytuacji jest możliwe uzyskanie od osób badanych świadomej zgody na uczestnictwo w badaniu? Jak chronić prywatność osób badanych? Refleksja nad tymi pytaniami nabiera szczególnego znaczenia w przypadku pracy z materiałami zastanymi, zwłaszcza w sytuacji, gdy badacz nie ma możliwości skontaktowania się z autorem zdjęć. Badacze powinni mieć świadomość tych problemów i indywidualnie, w odniesieniu do własnego pola badawczego, poszukiwać na nie odpowiedzi. Warto również pozostać wrażliwym na trudności związane z niedostateczną aparaturą fotograficzną, którą dysponuje zarówno uczelnia, jak i sami studenci. Niemniej jednak, ciekawą propozycją może być wykorzystanie aparatów fotograficznych wbudowanych w telefony komórkowe.

Warsztaty poświęcone strategiom badawczym z użyciem fotografii stanowią alternatywę dla tradycyjnych zajęć skierowanych do studentów. Z jednej strony odnoszą się do zainteresowań wielu studentów, jakim jest fotografia. Z drugiej, ukazują interdyscyplinarność metodologii i pozwalają spojrzeć na problemy znajdujące się w obszarze zainteresowań badaczy-pedagogów przez pryzmat danych wizualnych. Stąd też proces kształcenia w tym zakresie opiera się w dużej mierze na motywacji wewnętrz-

nej osób uczestniczących w zajęciach i ich ciekawości. Doświadczenia płynące ze zrealizowanych już warsztatów ukazały, iż tego rodzaju połączenie w sposób niezwykle wartościowy kształtuje postawę studentów do zgłębiania wiedzy metodologicznej. Zaangażowanie studentów i ich przygotowywanie się do zajęć udowodniły, iż tego rodzaju warsztaty są interesującą oraz wartościową poznawczo propozycją zajęć dydaktycznych dla studentów.

Bibliografia

- DROZDOWSKI R., KRAJEWSKI M., 2010, *Za fotografię! W stronę radykalnego programu socjologii wizualnej*, Fundacja Nowej Kultury Bęc Zmiana, Warszawa.
- FRĄCKOWIAK M., 2008, *Zdjęcie jako rebus. Zastosowanie wywiadu fotograficznego na przykładzie badań „Pornografia/erotyka: pytanie o kontekst czy estetykę?”*, [w:] J. Kaczmarek (red.), *Do zobaczenia. Socjologia wizualna w praktyce badawczej*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- HARPER D., 1998, *On the Authority of the Image. Visual Methods at the Crossroads*, [in:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (eds.), *Collecting and Interpreting qualitative materials*, Sage Publications, Thousand Oaks–London–New Delhi.
- HARPER D., 2009, *Co nowego widać?*, [w:] N.K. Denzin, Y.S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, tom 2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- KONECKI K., 2005, *Wizualne wyobrażenia. Główne strategie badawcze w socjologii wizualnej a metodologia teorii ugruntowanej*, *Przegląd Socjologii Jakościowej*, tom 1, nr 1.
- MALEWSKI M., 1998, *Teorie andragogiczne. Metodologia teoretyczności dyscypliny naukowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław.
- PINK S., KÜRTI L., AFOSNO A.I. (eds.), 2004, *Working images. Visual research and representation in ethnography*, Routledge, London.
- SZTOMPKA P., 2005, *Socjologia wizualna. Fotografia jako metoda badawcza*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- WRIGHT T., 1999, *The Photography Handbook*, London–New York.

Social world in photography

Teaching methodology of social research in pedagogic programmes we have experienced students' great interest in the possibilities of using photography and photographing practices in the research projects carried out by them. Also the personal interest in photography and the attempts of using it in our research were a reason for us deciding to prepare a project of workshops devoted to the research strategies that use photography. Our aim was to make the most of students' individual interests and their conscious transfer into the space of research activities. Simultaneously, the suggested classes were also a specific didactic provocation. This article discusses our project, which was carried out in the summer semester of the academic year of 2010/2011.